

Kathaj felé félúton
Jan Huygen van Linschoten 1594–1595-ös leírása
a szamojédokról, lappokról és finnekről

PUSZTAI Gábor

Debreceni Egyetem
gpusztai@unideb.hu

A holland utazó, felfedező, kereskedő, író és kém Jan Huygen van Linschoten (1563–1611) harmadik könyve 1601-ben jelent meg a következő kisértéssel: *Jan Huygen van Linschoten utazása vagyis hajóútja Észak felé, Norvégia, az Északi-fok, Lappföld, Finnország, Oroszország, a Fehér-tenger, Candenus, Swetenus, Pecsora stb. partjai mentén, a Nassau-szoroson keresztül az Ob folyón túlra. Melyben nagyon hasznosan leírásra és bemutatásra kerül, hogy a nevezett úton napról napra mi történt. A partok, fokok, országok, magaslatok, irányok és útvonalak képeivel, valamint még sok érdekes dologgal: ahogyan azt a szerző saját szemével látta és valóságosan leírta. Anno 1594 és 1595* (Linschoten 1601:1).

Van Linschoten útjának nem az volt a célja, hogy az észak-oroszországi vagy a szibériai finnugor népeket kutassa. Nem igazán, vagy csak mellékesen érdekelték a nyelvek, népszokások, népviseletek és egyéb etnográfiai adatok. A holland kereskedő azért indult útnak, hogy megtalálja az északkeleti átjáratot Ázsiába, és ezzel az alternatív, eddig ismeretlen útvonal feltárásával utat nyisson a tengeri kereskedelemnek a legendás Kathaj és Hollandia között. Az, hogy Van Linschoten Oroszország északi partvidékén találkozott lappokkal, finnekkal és szamojédokkal, számára csak egy mellékszál volt, de leírása a 21. századi finnugrisztikai kutatások számára kellemes színfolt. Ebben a tanulmányban Van Linschoten szamojédokkal, finnekkal és lappokkal kapcsolatos leírását mutatom be.

1. Kathaj gazdagsága

Kathaj a kora újkori Európában a gazdagság és a bőség szimbóluma volt, egyfajta ázsiai Eldorádó. Az európai olvasó Marco Polo (1254–1324) leírásából ismerhette a Nagy Kán országának központi és leggazdagabb tartományát, Kathajt, melynek fővárosa Kambaluk volt (Polo 2003: 194). Polo 1298-ban egy genovai börtönben mondta tollba élettörténetét és útikalandjait, és noha a kortársak meglehetősen szkeptikusan viszonyultak a könyvhöz, minden hajós, kalandor és kereskedő Európa-szerte fulta az információkat a messzi országok gazdagságáról. Kambalukról a következőket írta Marco Polo:

„És hitemre mondom, a városba annyi értékes és ritka dolgot oly bőségben és választékban szállítanak, mint a világ egyetlen más városába sem. Mert minden fajtájú és minden vidékről származó ember megfordul itt portékájával beleértve India drágaságait és Kathajnak, Manzinak meg tartományainak javait, ritka csemegéket, fűszereket, selymeket, drágaköveket, gyöngyöket (...)” (Polo 2003: 196).

Ez a mérhetetlen gazdagság évszázadokon keresztül az itáliai kereskedővárosokon, Velencén és Genován keresztül jutott el Európába. Az európai fogyasztóig vezető út hosszú és költséges volt, számos kereskedőn, országon, karavánúton és tengeren keresztül jutottak el az ázsiai luxuscikkek az európai elithez. Velence és Genova monopóliuma a 15. század végén tört meg, mikor Kolumbusz felfedezését követően (1492) a spanyolok és a portugálok befolyási övezetekre osztották a világot a tordesillasi szerződésben (1494), és a portugálok elindultak kelet felé, majd 1498-ban Vasco da Gama kikötött az indiai Kálikutban, és ezzel megnyílt a közvetlen kereskedelmi út India és Portugália között. Az európai kereskedők, elsősorban az angolok és a hollandok irigykedve nézték a portugálok gazdagodását, és sóvárogva áhítoztak hasonló gazdasági sikerek után. A portugálok azonban hétpecsétes titokként őrizték az Ázsiába vezető tengeri útvonalak titkát. Az európai fűszerkereskedés központja Lisszabon lett, ide jártak az európai kereskedők ázsiai fűszerekért, és innen terítették Európa kikötővárosaiba a hön áhított borsot, szegfűszeget, szerecsendiót, fahéjat és Ázsia többi kincsét. A rendszer majd száz éven keresztül olajozott szerkezetként működött, azonban a németalföldi tartományok 1568-ban fellázadtak a spanyol korona ellen, és kitört a holland függetlenségi háború. 1580-ban II. Fülöp spanyol király megszerezte a portugál trónt is, és egy korona alatt egyesítette a két országot. Ez azt jelentette, hogy a holland kereskedők előtt bezárultak a portugál kikötők kapui, hiszen a két ország háborúban állt egymással. A hollandok nem tudtak több fűszert

vásárolni Lisszabonban, ezért arra kényszerültek, hogy maguk kutassák fel az ázsiai fűszerek forrását, meg kellett találniuk a tengeri útvonalat Kathajba.

2. A szerző

Amikor Van Linschoten könyve 1601-ben megjelent, akkor ő már egész Hollandiában, sőt, azon túl is ismert és híres vagy éppen hírhedt személyiségnek számított. A hollandok ünnepelték, a portugálokátkozták. Van Linschoten 1563-ban született a hollandiai Haarlem városában, egy jegyző fiaként. A katolikus család tehetősnek számított. Az apa Jan Huygent kereskedőnek szánta, ezért 1579-ben Spanyolországba küldte. Sevillában João Vincente da Vonseca alkalmazta mint írnokot, azonban 1582-ben Vonsecát kinevezték a Kelet-Indiák püspökének. Így Vonseca hajóra szállt és magával vitte írnokát, Jan Huygent is az indiai Goába. A holland írnok 1589-ig tartózkodott Ázsiában, ahol hozzájutott a portugálok által féltve őrzött információkhoz. A tengeri útvonalak, kereskedelmi, üzleti és hajózási információk, a portugálok száz évig jól őrzött titkai most egy holland írnok kezébe kerültek, aki nem tévovázott, és minden fontos adatot lemásolt, térképeket rajzolt és feljegyzéseket készített. Ez a fajta kémkedés nem volt veszélytelen, Van Linschoten is tiszttában volt vele, hogy már csak azért is halálbüntetés jár Portugáliában, ha valaki külföldinek ad el portugál térképeket. Ha lelepleződik, ő is a legrosszabbra számíthat. 1592-ben Van Linschoten visszatért Lisszabonba, ahonnan haza utazott Hollandiába, és egy kis kikötővárosban, Enkhuizenben telepedett le. Keleti útjáról szerzett tapasztalatait papírra vetette, és 1595-ben Amszterdamban megjelent *A portugálok hajózási útvonalának leírása Kelet felé* (Linschoten 1595). 1596-ban pedig főműve az *Útleírás avagy Jan Huygen van Linschoten hajóútja a Kelet- vagyis Portugál Indiákra 1579–1592* (Linschoten 1596). Ezzel a portugálok üzleti titkai egyszerre csak bárki számára hozzáférhető információnak számítottak. A portugálok valószínűleg elátkozták azt a percet, amikor Van Linschotent a bizalmukba fogadták. A hollandok viszont első expedíciós flottájuk fedélzetén, mely négy hajóval, Cornelis de Houtman (1565–1599) parancsnoksága alatt, 1595-ben, déli irányba indult, hogy eljusson Ázsiába, Van Linschoten útmutatása szerint ke-resték és találták is meg sikeresen az útvonalat (Pusztai 2016, 2017, 2019).

3. Az út

Az 1595-ös sikeres ázsiai expedíciót megelőzte egy északi próbálkozás. 1594-ben, az antwerpeni származású kereskedő, Balthazar de Moucheron (1552–1630) kezdeményezésére indult el az első északi holland expedíció,¹ melynek célja egy északkeleti átjáró megtalálása volt. Az akkori elméletek szerint Európa északi partjai mentén hajóval is elérhető Kathaj gazdagsága, ráadásul ezt az útvonalat rövidebbnek, biztonságosabbnak (erre nem jártak a portugálok) és egészségesebbnek (nem volt olyan meleg, a trópusi betegségek itt nem pusztítottak) vélték a hollandok. Az expedíciót annyira fontosnak tartotta Hollandia, hogy állami pénzen Amszterdam és Zeeland tartomány négy hajót szerelt fel. Willem Barentsz (1550–1597) Amszterdam, Cornelis Nay Zeeland megbízásából irányította a flottát. Ezen az expedíción vett részt Jan Huygen van Linschoten is.

1. kép

Jan Huygen van Linschoten portréja

¹ De Moucheron valószínűleg Olivier Brunel (1552–1585) írásai és történetei inspirálták, aki éveken keresztül az orosz Sztroganov kereskedőház szolgálatában állt, a dán király megbízásából expedíciót vezetett Grönlandra, megpróbált eljutni Kathajba az északkeleti átjárón keresztül, de végül a Pecsora torkolatánál vízbefulladt. Brunel előtt a flamand Philips Winterkoning (1542–1566), előtte pedig az angolok (Hugh Willoughby, Richard Chacelor, Stephen Burrough, Charles Jackman és Arthur Pet) próbálkoztak az átjáró megtalálásával, akiknek érdeklődését Sigismund Herberstein (1486–1566) Oroszország-leírása (*Rerum Moscoviticarum Commentarii*) keltette fel.

A flotta 1594. június 5-én indult el. A Barentsz által vezetett hajó Novaja Zemljánál az amszterdami földrajztudós és térképész Petrus Plancius (1552–1622) utasításai szerint Észak felé vette az irányt, míg a Cornelis Nay által irányított másik két hajó (a *De Zwaan* és a *Mercurius*) a Vajgacs-szoroson keresztül igyekezett megtalálni a Kathaj felé vezető utat (Spies 1994: 123).

1594. június 24-én érték el Kilduyn szigetét.² Van Linschoten a sziget leírása során kitért a lappok és a finnek jellemzésére is, akiket általában együtt említ (*Vinnen en Lappen*) nem téve különbséget a két nép között. A finnek és a lappok tehát a leírás szerint csak a nyári hónapokban tartózkodnak a szigeten, halásznak és halat szárítanak. Itt ágakból és sárból tapasztott kicsiny kunyhókban élnek, és úgy fekszenek egymáson „mint a disznók” (Linschoten 1601: 4v). Ruházatuk szegényes, rénszarvasbőrből van, koszosak és általában egy „szegény és nyomorult nép” (Linschoten 1601: 4v). Mind a férfiak, mind a nők kistermetűek, és „vadembereknek sőt inkább vadállatoknak néznek ki” (Linschoten 1601: 4v). Az oroszok kegyetlenül kihasználják és kiszípolozzák őket, értéktelen árukat kínálnak nekik, és általában úgy bánnak velük, mint „macska az egérrel” (Linschoten 1601: 4v).

1594. július 2-án az expedíció megpillantotta Vajgacs szigetét. Nem voltak benne biztosak, hogy valóban Vajgacshoz érkeztek, ezért egy kisebb hajóval a part közelébe eveztek, ahol egy öbölben két idegen hajót pillantottak meg. Mivel senkit sem láttak a hajók körül, partra szálltak, hogy keressenek valakit, akitől megtudhatják, valóban Vajgacson vannak-e. A partról a sziget belseje felé mentek, abban a reményben, hogy csak találkoznak valakivel, aki útba igazíthatja őket.

„Egy kissé beljebb mentünk a sziget belseje felé, párhuzamosan a parttal, és végre megpillantottunk egy embert, akihez odamentünk. Ez egy lapp volt, vagyis egy szigetlakó, de nem akart velünk szóba állni, noha kiderült, hogy egy kicsit beszél oroszul. Megijedt tőlünk, hátrálni kezdett, és futtában azt mondta, hogy keressük meg a csoportot, de semmi mást nem mondott és elfutott. Olyan gyorsan futott, hogy semmiképpen nem tudtuk utolérni, noha egy jó darabon követtük őt. De mindhiába, mert úgy mozgott, mint egy szellem, annak ellenére, hogy úgy tűnt, mindkét lábára sántít, mert úgy bicegett, ahogy a lappok és a finnek szoktak. Mind természetét, mind ruházatát tekintve olyan volt, mint a „kilduyni” (kildini) lappok és a finnek, amiből azt a következtetést vontuk le, hogy ez itt minden bizonnyal Vajgacs kell hogy legyen,

² Kilduyn volt a holland elnevezése Kildin szigetének, a Kola-félszigettől északra.

azok alapján az információk alapján amit az oroszoktól kaptunk, mert ezzel minden egybevágott”³ (Linschoten 1601: 8v).

1594. július 27-én egy kis szigethez értek, melynek partján 300-400 fából készült bálványt találtak, melyet a lappok, illetve a finnek bálványainak tartottak, mivel ezek köztudomásúlag nem keresztények, hanem pogányok (Linschoten 1601: 11r).

2. kép

Van Linschoten 1601-es könyvének címoldala

³ „Liepen onser een weynich t’landt opwaerts aen, als oock langhes de strant heen, ende wierden eyndtlicken eenen Man ghewaer, daer wy nae toe liepen, zijnde een Lappaer ofte Inghebooren van’t Eylandt, maer en woude ons niet te spraeck staen, hoe wel het scheen aen sijn woorden, dat hy een weynich Rusch verstondt, liep al deysende achter uyt, als van ons verveert zijnde, segghende int loopen, dat wy by den hoop soudén comen, sonder dat wy oyt yet meer van hem conden te verstaen comen, ende steldent op een loopen, in sulcker voeghen, dat wy hem in gheenderley wijse conden achterhalen, hoe wel wy hem een groot stuc weechs nae jaechden, doch was te vergheefs, want liep ghelijck een schim, niet teghenstaende, dat hy scheen over beyde zijden lam te wesen int loopen en wagghele, ghelijck ghemeenlickén alle de Lappen ende Vinnen aerdt is: Was sijns persoons-halven ende ghestaltenisse, als oock van cleederen, in alles de Lappen ende Vinnen van Kilduyn ghelijck: Waer door wy voor ghewis ende voor seker hielden, dat het Vaygats moeste wesen, door d’informatie die wy van de Ruschen hadden, daert in alles meestendeel mede accordeerde.”

A tanulmányban idézett holland szövegeket Pusztai Gábor fordította magyarra.

1594. július 31-én átkeltek a Vajgacs-szoroson, és a parton láttak néhány embert, akik azonban elszaladtak, mikor észrevették őket. Egy kisebb hajóval a hollandok közül néhányan partra szálltak, köztük a tolmácsuk is, egy Michiel (valószínűleg Mihail) nevű orosz, akit Enkhuizenből hoztak magukkal, és aki már évek óta Hollandiában élt családjával (Linschoten 1601: 12v).

Végül sikerült némi kenyérrel és sajttal a hollandoknak megnyugtatni a menekülő szamojédokat, hogy nem akarják bántani őket. Mikor mindkét fél belátta, hogy nem ellenséges a másik, és nem tör az életére, szóba elegyedtek egymással. A hollandoknak volt lehetőségük megfigyelni az idegenek külsejét is.

„A Nassau-szorosnál⁴ élő, szamojédoknak nevezett nép külleme és ruházata. Ami ezeknek az embereknek a küllemét és ruházatát illeti, elmondhatjuk, hogy ők kicsi vagy közepes termetűek, arcuk lapos, szemük kicsiny, majdhogynem nincs szakálluk, mivel (ahogy nekünk elmesélték) azt kihúzgálják, mert így szebbnek gondolják magukat. Koromfekete, csúnya, egyenes hajukat úgy megnövesztik, hogy eltakarja a fülüket. Csúnya fekete színük van, mint a spanyol mulattoknak, de ez a feketeség alapján véve inkább vöröses. Ez a szín az én véleményem szerint inkább alapvetően onnan ered, hogy télen barlangokban vagy üregekben élnek, és ott a füst miatt lesz ilyen színük. A ruházatuk prémekből áll, amit szőrmével befelé, bőrével kifelé fordítva hordanak. A ruhájuk ujjához van erősítve a kesztyűjük, hogy azt könnyen le, illetve fel tudják húzni. Ugyanígy a kapucnijuk is, melyet a fejükön hordanak, hozzá van erősítve a kabátjukhoz. A nadrágjuk hasonlít a holland parasztok nadrágjához, mely felül bő és lefelé szűkül úgy, hogy a szára belemegy a cipőjükbe, sőt náluk össze is van varrva a nadrágszár a cipőjükkel. Többeknek nagy szörmesapkájuk volt, olyasmi, mint amelyet az emdeni nők hordanak. Voltak, akik közülük úgy néztek ki mint a majmok vagy valami szörnyek, és olyan íjuk és nyilaik voltak, mint a perzsáknak, mint amelyeneket én Indiában láttam. Gyorsbeszédű és jó mozgású emberek, gyorsak, jól ugranak és bátrak is. Úgy ugrálnak, mint fiatal, szilaj csödörök, akik merész éberséggel figyelnek, mindig hátra pillantva. Szinte már Bellicceusra hasonlítanak. És ami a futást illeti, közülünk senki sem tudja lehagyni őket. A szánok nagyon különböznek az oroszok és a lappok kildini szánjaitól. Míg azok igen hasonlítottak egymáshoz, ezek majdnem olyanok voltak mint a kocsik, meg voltak emelve, alul és felül szegélyük volt, melyet mívesen kötöttek egymáshoz, így a szán nyitott és szellős volt, amit nyári szállítóeszközként

⁴ A Vajgacs-szoros holland elnevezése.

használtak. Úgy tűnik, hogy ez a nép egyáltalán nem szokott halászni vagy hajózni. Kizárólag vadászatból és a vadállatok elejtéséből élnek, mert semmi jelét nem láttuk, hogy hajóik lennének, vagy a tengert járnák, sem annak, hogy a tengerparton házaik vagy kunyhóik lennének. És mivel nem értettük a nyelvüket, az embereink nemigen tudtak mulatni velük, nem akartunk így tovább maradni, elbúcsúztunk hát tőlük, és visszamentünk a hajónkra. Induláskor megfűjtük a trombitákat, amittől a szamojédek először nagyon megijedtek és elszaladtak, de mikor megértették, hogy ez egy barátságos búcsú jele, akkor mindannyian lejöttek a partra, levették a fejfedőjüket, és nagy kiabálások és karlengetések közepette hajlongva vettek búcsút tőlünk”⁵ (Linschoten 1601: 13r).

⁵ „Ghedaente ende habijten vant volck aen de Straet van Nassau, Samoyeden ghenaeamt. Wat nu henlieder persoonen ende habijten is beroerende, waren van persoons ende ghestaltenis halven van cleyne ende middelbare statueren, plat ende seer difforme van aensicht, cleyne ooghen, gantsch gheen baert altoos, welcken sy (naer men ons seyden) uyt trecken voor een fraeyicheyt, met een peck swart ende seer slecht en glat hayr tot over d’ooren hanghende: hebben een seer swarte ende leelicke couleur ghelijck de Mulaten van Spangien, doch de swarticheyt is in de gront rosachtich aen te sien, dat mijns bedunckens principalicken moet comen van des winters in haer holen in den roock te sitten: de habijten zijn van vel-werck, t’hayr ofte wol binnewaerts ghekeert ende t’bloot buyten, hebbende de handt-schoenen aen de mouwen vast diese alsoo uyt en aen connen trecken, zijnde insghelijcks de Cappen ofte keuvelen, diese op’t hooft draghen, aen de rock vast: de boxen zijn ghelijck alsommighe Landt-lieden in Hollandt: noch draghen van bovenen af slecht eng neer gaende tot in de schoenen, hoe wel dat hare schoenen daer mede vast aen waren: Etlicke hadden bonte huyven op het hooft, ghelijck als d’Emder vrouwen draghen: Eyntlicken schenen Apen en Monstren te wesen, ende hadden al te samen boghen en pijlen der Persianer niet onghelijck, ghelijck als ickse in Indien wel ghesien hebbe: waren fluxe mannen en seer lichtvaerdich int springhen, en thoonden een stoute couragie en raddicheyt van lijf en leden, spronghen als jonghe ongetoomde Heyngsten, met een dappere wackerheyt int wacht houden van om ende wederom te sien, soo datse Bellicceus schijnen te wesen: ende wat het loopen is belanghende, daer en isser gheen uyt den onsen, diese daer in souden connen achterhalen: Hadden de sleetkens seer different van die van de Lappen ende Ruschen van Kilduyn, want waren bynaest waghens ghelijck, verheven, hebbende onder en boven een omligghende randt, zijnde alsoo metstijlen aen den anderen vast, en soo voorts oopen en doorluchtich, welcke schijnen haer des Somers zijn dienende om t’een en t’ander te vervoeren: dit volck naer’t scheen, en hebben gantsch geen ghebruyck van Visscherije ofte van te varen, maer leven alleen van de jacht ende het wildt ghedierte, soo ghenoech te vermoeden is, want en hebben in gheenighe van alle dese plaetsen eenighe teyckenen connen vermercken van Schuyten, ofte datse haer ter Zee ghenennen, noch van huysen ofte hutten aen de zee-cant, ende om dat wy niet meer en conden

A holland hajó tovább haladt kelet felé, de a tengeren annyi jégtábla volt, hogy attól féltek, nem tudnak tovább haladni. Augusztus 6-án a jég ritkulni kezdett és a hajósok reménykedtek, hogy talán jégmentes részre érnek. Az egyik pici szigeten kiszálltak, hogy egy magaslatról jobban szemügyre vegyék a tengert, és ekkor a szárazföldön, a parton egy szamojéd férfit pillantottak meg, aki egy fehér kendővel vagy rénszarvasbőrrel a kezében integgett feléjük és kiabált. Megpróbáltak közelebb menni hozzá, kenyérrel, sajttal és némi konyakkal akarták magukhoz csalogatni, de a férfi inkább a menekülést választotta. Felpattant szánjára, melyet két rénszarvas húzott, és olyan sebességgel suhant tova, hogy a hollandoknak úgy tűnt, mintha egy szellem száguldott volna el mellettük. A hollandok megpróbálták utolérni, sőt még azt is látni vélték, hogy a férfi intett nekik, hogy kövessék, de a hollandok erre képtelenek voltak. Egy idő után a nyomát is elvesztették, így visszatértek a hajójukra (Linschoten 1601: 15r).

Folytatták útjukat kelet felé abban a reményben, hogy nyílt, jégmentes tengeri útvonalat találnak egészen Kína partjaiig. Ebben megerősítette őket az a szamojédoktól kapott értesülés, miszerint a hollandok által észlelt jégtáblák és jéghegyek el fognak olvadni, és még 5-6 hétig nem fog fagyni, de utána beköszönt a tél, és ismét kemény fagyok jönnek. A hollandok számítása szerint ez szeptember 20-a körül volt várható (Linschoten 1601: 15v).

Végül a hollandok elérték az Ob torkolatát, de innen nem tudtak tovább hajózni. Jégtáblákat ugyan nem láttak, de a víz sekély volt, a part élesen északnak kanyarodott, nekik pedig nem maradt sok idejük a fagyok beállta előtt. Meg voltak győződve arról, hogy karnyújtásnyira van tőlük a Tabin-fok, amin túl már Ázsia kezdődik, és onnan már csak egy ugrás Kathaj. Viszont attól tartottak, ha most tovább mennek, akkor túl sok időt pazarolnak el, visszaúton már befagy a Vajgacs-szoros és ottrekednek. Ezért abban a biztos tudatban fordultak vissza, hogy megtalálták az északkeleti átjárót, szabad az út Kathajba (Spies 1994: 127). Visszatértek Hollandiába, és szeptember 16-án kikötöttek Texelben. Mindenki biztosra vette, hogy jövő tavasszal ismét elindulhatnak, hogy akkor észak felé most már biztosan eljussanak Kathajba.

verstaen, als oock dat ons volck qualick in de Iacht te houden was, waer door sy qualick langher wilden stal houden, namen oorlof ende ginghen weder in ons jacht, latende int afsteecken de trompet blasen. De Samoyeden verschricken vant blasen der trompetten. Ze waer van sy int eerste schenen te verschricken, ende het op een loepen wilden stellen: maer verstaende dat het een vriendtlick afscheyt was, quamen al te samen op den Oever loopen, strijkende de capproenen van't hooft, neyghden ende booghen haer met een ghecrijs ende smijten der handen, als tot een Adieu, waer mede wy weder daer vandaen scheydden.”

Az előkészületek túl sok időbe kerültek, így az expedíció csak 1595 júliusában tudott indulni, vagyis túl későn, hogy még a tél beállta előtt visszaérjenek. Van Linschoten ismét tagja volt az expedíciónak.

1595. augusztus 31-én a Vajgacs-szoros előtt a felderítésre kiküldött hajó jelentette, hogy a szorost teljesen elzárja a jég, tovább menni reménytelen. A hajó legénysége azonban nem csak a vizet figyelte, találkozott emberekkel a parton, akik valószínűleg szamojédok voltak. A bizalmatlanság kölcsönös volt. A szamojédok sokan voltak, és ijással, nyíllal fel voltak fegyverezve. A hollandok próbáltak barátságosak lenni, kenyérrel, sajttal és borral kínálták a helyieket. Ez használt, a hangulat oldódott, és sikerült információt szerezni a szamojédoktól, akik elmondták, hogy 3-4 hét múlva megint jönnek a fagyok és tenger olyan keményre fog fagyni, hogy a szárazföldről a közeli szigetekre a jégen át lehet majd gyalogolni. A szamojédok főnöke elmondta a hollandoknak, hogy ők keresztények, és hogy ellenségeik, Novaja Zemlja lakói, a Vajgacs-szigetről elűzték őket, de majd eljön az idő, hogy bosszút állnak rajtuk. Emellett a szamojédok főnöke felajánlotta a hollandoknak, hogy ha jövőre is eljönnek, akkor jó üzletet tudnának kötni, mert a szamojédok prémeket, bálnazsirt és más termékeket is fel tudnak kínálni. A szamojédok ezek után útba igazították a hollandokat, elmondták, hogy a Vajgacs-szoros után nagy nyílt vízre jutnak ki, amit a hollandok Tatár-tengernek (*Tartarische zee*) hívtak, ami után öt nap hajóútra van a következő szoros, ami után egy még nagyobb tenger következik. A tolmács, egy amszterdami matróz, aki tudott oroszul, minden tőle telhetőt megtett, de Van Linschoten feljegyezte, hogy azért sok dolog volt, amit ő sem értett (Linschoten 1601: 30v).

Mivel nem bíztak az amszterdami tolmács információiban, a hollandok másnap visszamentek ugyanarra a helyre, hogy ismét tárgyaljanak a szamojédokkal, de most a kereskedő, Francois de la Dale ment velük, aki jól tudott oroszul. A szamojédok barátságosan fogadták őket, kezet nyújtottak és meghajoltak. Ellenségeskedésről már szó sem volt. A hollandok csak a rendkívül gyors, három, négy rénszarvas húzta szánoktól riadtak meg egy kicsit, azok sebessége miatt, és a megjelent fegyveres szamojédok nagy száma is aggasztotta őket. Egy ötven év körüli szamojéd főnökkel beszéltek, aki ugyanúgy volt öltözve mint a többiek, csak neki a hód prém sapkáján egy csillag forma minta volt látható. A főnök elmondta, hogy ő a vezére a Novaja Zemlján, Vajgacson és a Pecsora vidékén élő szamojédoknak, akik egészen az Obig lakják a területet. Csak nyaranta vannak itt, hogy vadásszanak (de idén kevés volt a zsákmány), és hamarosan indulnak téli szálláshelyükre, a Pecsora vidékére, ahol több a tűzifa, mint itt a partvidéken. Elmondta azt is, hogy ők nem keresztények, hanem pogányok, és azokat a bálványokat imád-

ják, melyeket a hollandok a hajójukból is láthattak, valamint a Napot és az égitesteket is istenként tisztelik. Ha esküsznek, vagy fogadalmat tesznek, mindig a Nap felé emelik a kezüket. A szamojédok a moszkvai nagy fejedelem (*Groot-Vorst*) fennhatósága alá tartoznak. Azt is elmondta a szamojédok főnöke, hogy az Obon túl még vannak nagy folyók, a *Gillissy* és a *Molconsay* ahol szintén szamojédok élnek, de amíg a *Molconsay* innenső oldala még orosz felségterület, annak túloldala már a tatárok földje.⁶ A nagy folyók torkolatánál zajlik a prémkereskedelem, és a folyók elég mélyek ahhoz, hogy nagy hajók is közlekedjenek rajta, noha ők, szamojédok nem sokat értenek a hajózáshoz (Linschoten 1601: 31r).

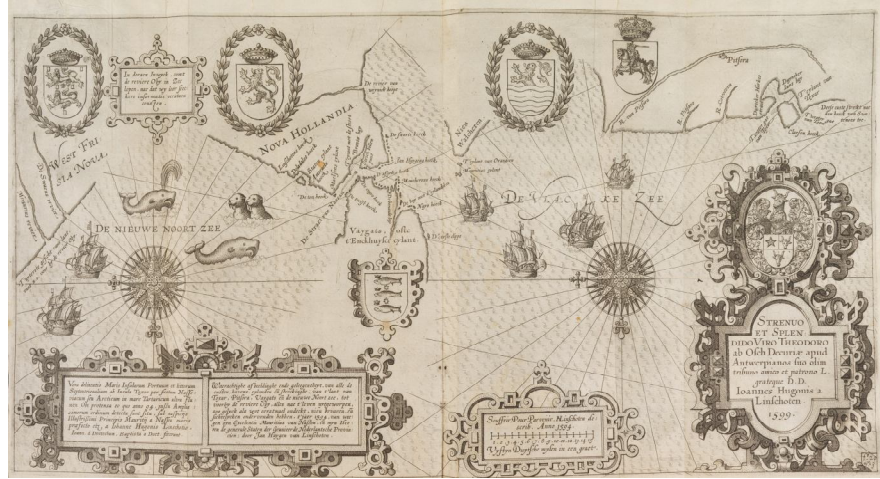
3. kép

Van Linschoten 1594-es útjának térképe, szamojédok illusztrációival: viseletük, fegyvereik, rénszarvas szánjuk és bálványaik

A hollandok megköszönték az információkat és folytatták útjukat. A hazaút küzdelmes volt. Köd, jégtorlaszok, a beköszöntő fagyok, sok haláleset és a lázadozó legénység hátráltatta az útjukat. De végül is 1595. október 26-án sikerült hazajutniuk Hollandiába. Az eredmény siralmas volt. A remélt át-törést nem sikerült elérni, nem találták meg az Ázsiába vezető utat. A hollandok le is mondtak a további, állami pénzen szervezett expedíciókról. Viszont egy 25 000 guldenes jutalmat tűztek ki annak a bátor hajósnak, aki sa-

⁶ Hogy a két nevezett folyónak mi a mai neve, csak sejteni lehet.

ját költségén megtalálja az északi átjárót, és elsőként eljut a mesés keletre (Spies 1994: 133). Kathaj felé félúton a hollandok csak a hideggel, a jégtáblákkal meg persze oroszokkal és finnugor népekkel találkoztak. Így Jan Huygen van Linschotennek köszönhetően a 16. századi szamojédok, lappok és finnek leírásával is gazdagodhattunk.

4. kép

Van Linschoten Dél felé tájolt térképe a Vajgacs-szorosról

Irodalom

- LINSCHOTEN, JAN HUYGEN VAN 1595: Reys-geschrift vande navigatien der Portugaloy-sers in Orient. Cornelis Claesz., Amsterdam.
- LINSCHOTEN, JAN HUYGEN VAN 1596: Itinerario ofte schipvaart van Jan Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indien, 1579–1592. Cornelis Claesz., Amsterdam.
- LINSCHOTEN, JAN HUYGEN VAN 1601: Voyagie, ofte schip-vaert, van Ian Huyghen van Linschoten, van by Noorden om langes Noorvvegen de Noortcaep, Laplant, Vinlant, Ruslandt, de Witte Zee, de custen van candenoës, Svvetenoës, Pitzora etc. door de Strate ofte Engte van Nassau tot voorbij de Rivier Oby. Waer inne seer distinctelicken verhaels-ghewijse beschreven ende aenghewesen wordt, alle t'ghene dat hem op de selve reyse van dach tot dach bejeghent en voorghecomen is. Met de afbeeldtsels van alle de Custen, Hoecken, Landen, Opdoeningen, Streckingen, Coursen, Mijlen, ende d' andermerckelicke dingen meer: Gelijk als hy 't alles selfs sichtelijcken ende waerachtelicken nae 't leven uytgeworpen ende gheannoteert heeft ect. Anno 1594. ende 1595. Gerard Ketel, Franeker.

- POLO, MARCO 2003: Marco Polo utazásai. Osiris, Budapest.
- PUSZTAI GÁBOR 2016: Migráció Hollandia „Arany Évszázadában”: Flamandok, zsidók, hugenották és magyarok. In: Papp Klára – Kerepeszki Róbert (szerk.), Migránsok, menekültek, új hazát keresők. Erdély-történeti Alapítvány, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen. 65–91.
- PUSZTAI GÁBOR 2017: A holland tengeren túli expanzió kezdetei. Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica 69: 212–222.
- PUSZTAI GÁBOR 2019: A barátságos vademberek: Szamojédok és lappok Gerrit de Veer 1598-as leírásában. Folia Uralica Debreceniensia 26: 225–244.
- SPIES, MARIJKE 1994: Bij noorden om. Olivier Brunel en de doorvaart naar China en Cathay in de zestiende eeuw. Amsterdam University Press, Amsterdam.

*

Halfway to Cathay

The third book of the Dutch traveller, explorer, merchant, writer and spy, Jan Huygen van Linschoten (1563–1611), was published in 1601 under the title: *The voyage of Jan Huygen van Linschoten, or his ship-journey northwards, along the coasts of Norway, the Northern Cape, Lapland, Finland, Russia, the White Sea, the Candenus, Swetenus, Pechora, etc., through the Nassau Strait and beyond the Ob River. In which is very usefully described and illustrated what happened day by day on the said route. With pictures of coasts, points, countries, high places, directions and routes, and many other interesting things: as seen and realistically described by the author with his own eyes. In 1594 and 1595.* Van Linschoten’s voyage was not intended to explore the Finno-Ugric peoples of northern Russia or Siberia. He had little or no interest in languages, folk customs, costumes and other ethnographic data. The Dutch trader set out to find the north-eastern gateway to Asia and, by exploring this alternative and hitherto unknown route, also to open the way for maritime trade between the legendary Cathay and the Netherlands. Van Linschoten’s encounters with Laplanders, Finns and Samoyeds on the northern coast of Russia were a side story for him, but his description is a welcome addition to 21st century Finno-Ugric studies. In this paper, I present Van Linschoten’s description of Samoyeds, Finns and Lapps (Saami people).

Keywords: Jan Huygen van Linschoten, Dutch explorers in the 16th century, Samoyeds, Finns, Saami people (Lapps)

GÁBOR PUSZTAI

